

Beata Edyta Dworakowska
Uniwersytet w Białymstoku

Świat zwierząt w wierszach Jana Twardowskiego i ich rosyjskich przekładach

W ujęciu księdza Twardowskiego natura i człowiek są od siebie zależne, a jednocześnie podporządkowane istocie najwyższej – Bogu. W jego utworach stale mieszają się, zarówno w warstwie treściowej, jak i językowej, *sacrum* i *profanum*. Poprzez analizę wybranych wierszy postaram się odpowiedzieć na pytania: jaki świat jawi się w poezji Jana Twardowskiego oraz jak ten idiolektały obraz został oddany w języku i kulturze rosyjskiej. Punktem odniesienia analizowanego poetyckiego obrazu świata jest odpowiadający mu obraz potoczny. Należy jednak pamiętać, że stereotyp w odniesieniu do pojęć sfery *sacrum* kształtował się w naszej kulturze pod wpływem tradycyjnej teologii katolickiej. Wszystkie te aspekty współtworzą swoisty, indywidualny obraz ukazany w poezji księdza Twardowskiego.

Wśród licznych utworów poety znajdują się wiersze poświęcone przyrodzie. Przekonują nas one do codziennej obserwacji rzeczywistości, świadomości wagi miejsca, w które wrośliśmy, do refleksji nad zastaną naturą. Kapłan uważnie przygląda się „temu, co w trawie piszczy” oraz wyraża pogodną akceptację, pieśń chwały na cześć stworzenia i Stwórcy. Poprzez swoje utwory stale zaprasza nas na fascynujący, choć niełatwy szlak odkrywania autentycznych relacji w wielkiej Bożej rodzinie, na wędrowkę z poznawaniem tajemnic przyrody i świętości wszelkiego życia.

W analizowanych dwutekstach¹ świat zwierząt opisany jest w 109 utworach przetłumaczonych na język rosyjski. Od najdawniejszych czasów człowiek uważał zwierzę za istotę obcą i tajemniczą, ale podziwiał za różne przymioty. Współczesna doktryna chrześcijańska, z samej zasady, głosi szacunek dla wszelkiego istnienia. Katechizm Kościoła Katolickiego² wzywa do rozsądnego korzystania ze świata zwierząt, do zyczliwości wobec nich, mówi też o relacjach uczuciowych człowieka do zwierząt. Ksiądz Twardowski, wzorem świętego Franciszka, przyznawał zwierzętom pełne prawa stworzeń Bożych. Zwierzęta kojarzył z Bożą dobrocią i Chrystusową łagodnością. Niejednokrotnie

¹ Źródła: J. Twardowski, *Zaufalem drodze. Wiersze zebrane 1932–2006*, Warszawa 2007; „Gazeta Petersburska” 2008, nr 9(91); *Польская поэзия XX век*, pod red. А. Базилевского, т. 1, Москва 1993; *Польские поэты XX века*, pod red. Н. Астафьевой, В. Британишского, т. 1, Санкт-Петербург 2000; Я. Твардовский, *Стихи*, Москва 2006; Я. Твардовский, *Спешите любить людей*, Москва 2009; *Сделано в Польше, век – XX*, pod red. А. Базилевского, Москва 2009; Я. Твардовский, *Просьба*, Санкт-Петербург 2010; *Kamień wiary*, pod red. А. Bazylewskiego, Moskwa 2012.

² *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994.

czerpał z przyrody wzorce postępowania, które bezpośrednio lub alegorycznie prezentował w swoich utworach. Ukazywał konkretny świat, z najdrobniejszymi detalami, doceniając rolę szczegółu w poezji. W badanych utworach pojawia się 127 różnych zwierząt. Najliczniejszą grupę (47 jednostek) stanowią **ptaki**. One to, jako istoty wolne, nieskrepowanie unoszące się nad głowami ludzi, należą do świata powietrza i światła. Mają znaczenie symboliczne³. W utworach Jana Twardowskiego najczęściej pojawiają się: *szpak, czapla, drozd, wilga, wrona, derkacz, dzięcioł, jaskółka, papuga, przepiórka, sówka, wróbel*. Wśród opisywanych ptaków są powszechnie znane, np.: *bocian, gil, kruk, orzeł, paw, sowa, żuraw*, jak też te znane zapewne dobrze ornitologom lub pasjonatom przyrody, np.: *bekas, drop, gajówka, jerzyk, kwiczoł, słonka, strzyżyk, zięba*. Zostały one przez autora wspomniane w opisach przyrody, wpisane w rytm natury. W wierszach padają ich nazwy, charakterystyczne cechy wyglądu zewnętrznego, typowe zachowania, wydawane odgłosy, miejsca przebywania, opisy gniazd, sposoby odżywiania się, terminy wylęgu ptaków lub ich przylotów i odlotów, miejsca zimowania. Ponadto pojawiają się one jako symbole cech ludzkich lub w relacjach do Boga-Stwórcy, podmiotu lirycznego i innych osób. Wiele ptaków ma bardzo bogatą symbolikę w tradycji ludowej, literaturze, kulturze chrześcijańskiej⁴. Poeta porównuje zachowania ludzi do zwyczajów, ruchów ptasich, konstruuje przenośne opisy z elementami ornitologicznymi.

Kolejną grupę, liczącą 22 jednostki, stanowią **zwierzęta domowe**. Jak żywe stają przed czytelnikiem, m.in.: *pies, koń, krowa, owca, kura, królik, gęś, baran, prosiak, cielę*. Mniej liczna jest reprezentacja zwierząt leśnych i polnych (14 jednostek), np.: *wiewiórka, zając, lis, wilk, niedźwiedź, mysz, sarna* oraz zwierząt dzikich, egzotycznych (6 jednostek), np.: *lew, małpa, słoń, żyrafa*. Ksiądz Twardowski twierdził, że w kościołach zbyt mało mówi się o przyrodzie, a ona także jest tematem do adoracji ukrytego Pana Boga. Zwierzęta, podobnie jak ptaki, od najdawniejszych czasów były postrzegane przez ludzi przez pryzmat ich cech, zachowań, pełnionych funkcji. Świat zwierząt przepelnia bogata symbolika, a ich cechy często są przenoszone na ludzi. Według przekonań ludowych, zwierzęta ucieleśniają różne właściwości duchowe lub ludzkie skłonności⁵.

W wierszach księdza Jana ważne miejsce wśród Bożych stworzeń zajmuje *pies*, który od czasów najdawniejszych był elementem przyrody łączącym to, co dzikie i cywilizowane. W kategoriach etycznych jest to obszar między dobrem a złem, w religijnych – między doczesnością a przyszłością⁶. W analizowanych utworach *pies* pojawia się najczęściej spośród wszystkich zwierząt – aż 17 razy. Jan Twardowski zawsze mówił o tym zwierzęciu z dużą życzliwością. Jest to wierny przyjaciel, którego żal porzucać, element wspomnień z rodzinnego domu. Pies swoją postawą uczy nas, jak czekać na Boga, pies liżący nogi swemu panu lub liżący rany jest symbolem miłości Boga do człowieka. Szczególnymi względami cieszy się także *owieczka/ baranek*. Z powodu swej prostoty i ciepłoty owca stała się symbolem pobożnej duszy. Obrazowi owieczki

³ Zob. M. Lurker, *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, tłum. bp K. Romaniuk, Poznań 1989, s. 191.

⁴ Zob. W. Kopański, *Słownik symboli*, Warszawa 2006.

⁵ Zob. *ibidem*.

⁶ Por. M. Lurker, *op. cit.*, s. 178–179.

towarzyszy zazwyczaj metafora Boskiego Pasterza, zaczerpnięta z języka religijnego. Ksiądz Twardowski, odwołując się do symboliki chrześcijańskiej, przedstawił baranka jako znak Zmartwychwstałego Chrystusa, owieczkę jako znak ofiary lub jako metaforę smutku, bezradności, przywiązania, poświęcenia. Spośród zwierząt domowych kilkakrotnie wymienia także *konie, króliki, krowy, kury* i inne, które na co dzień można zobaczyć w wiejskich gospodarstwach. Są one elementem opisywanej rzeczywistości, doskonale wpisują się w polski krajobraz. Niejednokrotnie poeta odwołuje się do ich obrazu, by poprzez metafory ukazać cechy ludzi.

Podobną funkcję pełnią **zwierzęta polne, leśne i dzikie**. Najczęściej pojawiają się: *zając, wiewiórka, wilk, lis, małpa, lew*. Każde z nich pokazuje bogactwo i niepowtarzalność świata stworzonego przez Boga. Zwierzęta są alegorią naszych ludzkich słabości lub wzorem do naśladowania.

Trzecią co do liczebności grupę stanowią **nazwy owadów** (21 jednostek), przede wszystkim tych, które możemy widzieć, na co dzień obcując z przyrodą. Najczęściej pojawiają się: *mrówka, biedronka, pszczoła, ćma, chrząszcz*, a ponadto *pasikonik, ważka, świerszcz, bąk, motyl, trzmiel* i inne. Owady także mają swoją symbolikę⁷. Na szczególne wyróżnienie zasłużyła biedronka, gdyż stała się symbolem poezji autora, który sam określał się mianem „Jan od Biedronki”. Ten mały chrząszcz, nazywany też „bożą krówką”, w wierzeniach ludowych jest zwiastunem szczęścia, a badanych tekstach pojawia się sześciokrotnie. Wszystkie owady wplecione w teksty utworów są przede wszystkim świadectwem wszechmocy Boga, który potrafił stworzyć tak przemyślany, bogaty, zachwycający świat. Autor wskazuje, że także to, co małe w oczach ludzkich, ma wielkie znaczenie w planie Bożym. Te drobne stworzenia zachwycają paletą barw, różnorodnością kształtów. Możemy je podziwiać, a jednocześnie czerpać z nich przykład.

W badanych wierszach sporadycznie pojawiają się **nazwy ryb** (8 jednostek), np.: *karp, losoś, pstrąg, śledź, złota rybka*. Występują oczywiście jako element przyrody, chociaż możemy też znaleźć odwołania do symboliki religijnej. Ryba jest bowiem symbolem ocalenia, co stanowi analogię do Chrystusa⁸.

Ostatnią grupą zwierząt pojawiających się w poezji Jan Twardowskiego są **plazy, gady, mięczaki, skorupiaki** (9 jednostek), m.in.: *jaszczurka, zaskroniec, ślimak, rak, żółw*. Również te zwierzęta mają swoją symbolikę wykorzystywaną w różnych kulturach, w literaturze bądź wierzeniach ludowych⁹.

Trudno stwierdzić, na ile świadomie ksiądz Twardowski wprowadzał symbolikę poszczególnych zwierząt w świat swojej poezji. Najczęściej były one elementem rzeczywistości, w której koegzystuje człowiek. Wszystkie zwierzęta niezmiennie zaświadczały o wielkim dziele Stworzenia świata. Autor nieustannie zachwyca się pięknem przyrody, próbując uchwycić i zrozumieć jej tajemnice. Przeanalizowane utwory pokazują, że poezja Jana Twardowskiego jest zjawiskiem swoistym – świętość zbliża się do świeckości. Ksiądz Twardowski przypominał w wierszach ważną dla siebie prawdę, że to, co małe,

⁷ Zob. M. Lurker, op. cit.; W. Kopaliński, op. cit.

⁸ Zob. M. Lurker, op. cit., s. 204–205; W. Kopaliński, op. cit.

⁹ W. Kopaliński, op. cit.

jest ważne w oczach Boga. Na jednym poziomie stawiał to, co w świecie bywa zróżnicowane. Unikał moralizowania, a poprzez prostą formę, humor i zamierzone „zeświecczenie” sfery *sacrum* pobudzał do osobistych refleksji.

Drugie zadanie postawione w tym artykule to próba pokazania, co się dzieje z idiolektalnym obrazem świata w „przymusowej sytuacji przekładu”¹⁰. Przekład jest rodzajem komunikacji międzykulturowej, która umożliwia otwarcie się czytelnika temporalnego na odmienność w rozumieniu rzeczywistości. Oczywiście tezą jest, że każdy język opisuje i wyraża świat zewnętrzny w sobie tylko właściwy sposób, przedstawiając własną jego interpretację. Równocześnie trzeba zakładać, że różnice te nie podważają faktu istnienia tej samej rzeczywistości, a co za tym idzie – subiektywna siatka pojęciowa utrwalona w danych językach nie powoduje wzajemnej nieprzekładalności języków¹¹. Tłumacz może w różnoraki sposób dysponować zastanymi w oryginale jednostkami. Jest on twórcą, który na nowo konstruuje tekst w języku docelowym. Wiersz przekładu zarysowuje się, w dużej mierze, jako samodzielny, odrębny świat. Z systemem form oryginału jest on oczywiście związany, ale nadawca sekundarny w swoisty sposób dokonuje w nim zmian, przegrupowań. Dokonywany przez tłumacza wybór form językowych, literackich, które najlepiej odpowiadają formom oryginału, decyduje o rezultatach translatorskiej twórczości. Jednostką przekładu w procesie tłumaczenia poezji często jest obraz. Ekwiwalencja polegająca na zbieżności obrazów zazwyczaj powoduje różnice na poziomie językowym. Kopia nie może być całkowicie wierna oryginałowi, ponieważ tłumacz musi czerpać z konwencji językowych języka przekładu.

Oryginalność spojrzenia na świat zobrazowana została w liryce księdza Twardowskiego poprzez użycie odpowiedniej leksyki, zastosowanie norm, konwencji. Ten swoisty język i styl wypowiedzi został zadany tłumaczom¹², którzy próbują „przeskoczyć progi między odmiennymi światami”¹³. Jednak nawet jednostka kreatywna językowo jest modelowana przez język¹⁴, dlatego też w badanych przekładach pojawiają się transformacje obrazu poetyckiego i przesunięcia asocjacyjne. Tłumacze przełożyli teksty oryginalne na język kultury docelowej poprzez częściową ingerencję w tekst przekładu, czyli przez zastosowanie szeregu technik prowadzących do tłumaczenia interpretacyjnego lub lingwistycznego¹⁵. W badanym materiale większość jednostek została oddana w języku rosyjskim za pomocą **tłumaczenia dosłownego**¹⁶. Jest to tłumaczenie bez jakichkolwiek zmian w semantyce jednostek przekładowych, jak też w ich strukturze. Podstawą do

¹⁰ H.-G. Gadamer, *Prawda i metoda. Zarys hermeneutyki filozoficznej*, tłum. B. Baran, Kraków 1993, s. 355.

¹¹ Por. R. Grzegorzczkowska, *Pojęcie językowego obrazu świata*, [w:] *Językowy obraz świata*, pod red. J. Bartmińskiego, Lublin 1999, s. 45.

¹² Сергей Аверинцев, Наталья Астафьева, Андрей Базилевский, Игорь Баранов, Оксана Басий, Анатолий Гелескул, Марина Осмоловская, Христина Сутра.

¹³ U. Dąmbska-Prokop, *O barierach kulturowych w tłumaczeniu*, [w:] *Przekład – Język – Kultura*, pod red. R. Lewickiego, t. II, Lublin 2010, s. 97.

¹⁴ Zob. B. Tokarz, *Przekład w dialogu międzykulturowym*, [w:] *Dialog czy nieporozumienie*, pod red. P. Fasta, P. Janikowskiego, Katowice 2006, s. 7–19.

¹⁵ Zob. A. Pisarska, T. Tomaszewicz, *Współczesne tendencje przekładoznawcze*, cz. II, Poznań 1996, s. 112.

¹⁶ Zob. T. Tomaszewicz, *Terminologia tłumaczenia*, Poznań 2004, s. 102–103; J. Lukszyn, *Tezaurus terminologii translatorskiej*, Warszawa 1998, s. 352.

tłumaczenia dosłownego są istniejące paralele językowe. Tłumacz dąży do przekazania w tekście przekładu cech semantycznych, strukturalnych tekstu oryginalnego za pomocą środków systemowych języka przekładu. Porównywane, odpowiadające sobie jednostki leksykalne języka polskiego i rosyjskiego, odnoszące się do tożsamych denotatów, mają jednakową konotację w języku oryginału i przekładu, np.:

[...] kocha lub nie kocha – to jęć nie pytanie/ więc oczy zwierząt ogromne i smutne/ śpi spokojnie w gnieździe/ szpak szpakowa szpaczek [...] (*Co prosi o miłość, Zaufałem...*)

[...] любит не любит – это стон а не вопрос/ а глаза животных огромны и печальны/ спи спокойно в гнезде/ скворец скворчиха скворчонок [...] (*Просящий о любви, Стихи*)

[...] smutna krowa/ [...] siwe wąsy kota [...] (*Wszystko smutne, Zaufałem...*)

[...] печальная корова/ [...] седые усы kota [...] (*Все печальное, Стихи*)

Czy nie dziwi cię/ [...] mrówka co może przenieść/ wierzy gajowiec żółty i przebiśniegi [...] (*Ankieta, Zaufałem...*)

Неужто тебя не удивляет/ [...] муравьишка способный тощить/ вербу желтую яснотку подснежник [...] (*Анкета, Польская поэзия...*)

Oprócz tłumaczenia dosłownego bardzo często stosuje się też **tłumaczenie ekwiwalentne**¹⁷. Ekwiwalencja funkcjonalna musi wziąć pod uwagę różnice istniejące między dwiema kulturami, które pozostają w kontakcie w procesie tłumaczenia, czyli różnice między narodami na poziomie ekologii, kultury materialnej, społecznej czy religijnej¹⁸. W celu osiągnięcia poprawności tekstu docelowego stosowane są różne transformacje tłumaczeniowe¹⁹. Tłumacz powinien wykorzystać je wtedy, kiedy przekład dosłowny jest niemożliwy lub jego zastosowanie nie daje optymalnego rezultatu. W analizowanych przekładach występuje grupa jednostek leksykalnych, które zostały przetłumaczone na język rosyjski w sposób dosłowny, jeżeli bierzemy pod uwagę ich semantykę, ale przy zastosowaniu **transformacji gramatycznych**²⁰. Wpływ na ich użycie mogą mieć również takie czynniki, jak: składniowa funkcja zdań, ich zawartość leksykalna, struktura logiczna, kontekst zdania, jego funkcja ekspresywno-stylistyczna. Wszystkie transformacje gramatyczne dają możliwość osiągnięcia adekwatności w procesie translacji. W badanych tekstach często spotykanym przekształceniem jest zmiana formy wyrazu w tekście docelowym w porównaniu z tekstem oryginalnym. Są to zmiany w obrębie rzeczowników, czasowników i określających je części mowy. Pojawiają się także jednostki, w których tekst wyjściowy przetłumaczono poprzez zamianę równoważnika zdania pełnym zdaniem, zamianę pojedynczego wyrazu na związek wyrazowy, przekształcenia związane z zamianą w obrębie różnych części mowy lub zmiana szyku, np.:

[...] żuk zielenieje **wśród traw**/ by śmierć nie dosięgła [...] (***, Zaufałem...)

[...] жук зеленеет **в траве**/ чтобы смерть не настигла [...] (***, Стихи)

[...] **bylbym** stale **uśmiechnięty** jak prosię **w deszcz**/ **wpadalbym** w cielęcy zachwyt [...] (*Oda do rozpacz, Zaufałem...*)

¹⁷ Zob. J. Lukszyn, op. cit., s. 350.

¹⁸ Por. A. Pisarska, T. Tomaszkiwicz, op. cit., s. 174.

¹⁹ Zob. Л. С. Бархударов, *Язык и перевод*, Москва 1975, s. 190; J. Lukszyn, op. cit., s. 372.

²⁰ Zob. J. Lukszyn, op. cit., s. 373; Я. И. Рещер, *Теория перевода и переводческая практика*, Москва 1974, s. 80.

- [...] я **бы** все улыбался как поросенок на дождик/ **впал бы** в телячий восторг [...] (*Ода горю*, Просьба)
- [...] i psa co **szczekał** groźnie a chciał nas powitać [...] (*Wszystko co dawne*, Zaufałem...)
- [...] i пес который грозно **лает** a хотел нас поприветствовать [...] (*Все давнее*, Стихи)
- [...] **miłość pierwsza** – zupełnie jak cielę [...] (*Ostatnia*, Zaufałem...)
- [...] **первая любовь** – совсем как теленок [...] (*Последняя*, Стихи)

Transformacje tłumaczeniowe nie ograniczają się do zmiany struktury tekstu docelowego w stosunku do tekstu wyjściowego. Zasadniczym przekształceniem zachodzącym podczas tłumaczenia jest pełna lub częściowa zmiana semantyki wyrazów. Bazą wszystkich transformacji przekładowych są **transformacje leksykalne**. Dokładną analizę transformacji przekładowych znaleźć możemy m.in. u L. Barchudarowa (1975) i J. Reckera (1974). Pierwszy z nich sprowadza wszystkie transformacje do czterech podstawowych typów: przestawienie, zamiana, dodanie i opuszczenie. Drugi wprowadza podział na: dyferencjację, konkretyzację, generalizację znaczeń, „rozwiniecie logiczne”, przekład antonimiczny, „przekształcenie kompleksowe” i kompensację strat w przekładzie. Prawie wszystkie z wymienionych transformacji przekładowych zostały wykorzystane przez tłumaczy w procesie przekładu wierszy Jana Twardowskiego na język rosyjski.

Dyferencjacja znaczeń jest stosowana wówczas, gdy wyraz z szeroką semantyką w języku wyjściowym nie posiada pełnego odpowiednika w języku przekładu²¹. Jest ona możliwa bez konkretyzacji, jeśli należy przekazać znaczenie szerokiego pojęcia abstrakcyjnego bez precyzowania go w tekście przekładu. Nie powinno się konkretyzować tego, co jest celowo ukryte, zatajone, niewyjaśnione w tekście oryginału. Przykłady tej techniki możemy odnaleźć zaledwie w kilku spośród analizowanych przekładów wierszy. Zawężenie znaczenia, związane jednocześnie z jego zróżnicowaniem, dotyczy przymiotników, przysłówków, rzeczowników i czasowników, np.:

- Od mały gorsza mała która **się rozplacze**/ [...] od rozpaczy gorszy smutku **cichy** kotek [...] (*Smutek*, Zaufałem...)
- Из обезьян всех хуже та что **зарыдает**/ [...] отчаянья страшной печаль **неслышный** котик [...] (*Печаль*, Спешите...)
- [...] człapię po świecie jak ciężki słoń/ tak **duży** że nic nie rozumiem [...] (*Mrówka ważko biedronko*, Zaufałem...)
- [...] a я по миру плетусь словно тяжелый слон/ такой **огромный** что ничего не пойму [...] (*Муравей стрекоза божья коровка*, Спешите...)

Kolejny rodzaj zawężenia semantycznego to **konkretyzacja**²². Niejednokrotnie bywa tak, że język przekładu wymaga większej konkretyzacji tekstu niż język oryginału, dlatego też jednostki leksykalne zostają przetłumaczone za pomocą omawianej transformacji. Konkretyzacji mogą ulegać czasowniki, przymiotniki, rzeczowniki, przy czym konkretyzacji leksykalnej towarzyszą zazwyczaj przekształcenia gramatyczne i składniowe. Konkretyzacja kontekstowa spowodowana jest najczęściej nie różnicami

²¹ Zob. *Słownik wyrazów obcych*, pod red. J. Tokarskiego, Warszawa 1971, s. 163; *Словарь иностранных слов*, pod red. И. В. Лехина, Москва 1984, s. 171; Я. И. Рецкер, op. cit., s. 41.

²² Zob. *Słownik wyrazów obcych*, s. 380; J. Lukszyn, op. cit., s. 162; Я. И. Рецкер, op. cit., s. 41; Л. С. Бархударов, op. cit., s. 210.

strukturalnymi, systemowymi między językiem oryginału i przekładu, a czynnikami wynikającymi z konkretnego kontekstu, stylistyką, dążeniem do uniknięcia powtórzeń, osiągnięcia większej przejrzystości tekstu, dostosowania do zasad rytmicznych wiersza. Przykłady zastosowania tej techniki w badanym materiale to m.in.: zamiana oryginalnej jednostki leksykalnej oznaczającej jakieś miejsce, przedmiot, osobę, czynność o szerszym znaczeniu semantycznym jednostką przekładu bardziej konkretną, sprecyzowaną; zastosowanie rzeczownika zamiast zaimka osobowego, czy dzierżawczego, np.:

Popatrz na psa uwiązanego pod sklepem/ o swym panu myśli/ i rwie się do niego/ **na dwóch łapach** czeka [...] (*Czekanie*, Zaufałem...)

Посмотри на пса привязанного перед магазином/ он думает о своем хозяине/ и рвется к нему/ ждет **на задних лапах** [...] (*Ожидание*, Стихи)

[...] nie znają ewangelii **owady** pod korą [...] (*Drzewa niewierzące*, Zaufałem...)

[...] Евангелия не знают **жуки** под корою [...] (*Не веруют деревья*, Стихи)

[...] jakieś śmieszne serduszko z wstążeczka różową/ spośród wotów świecące jak **żuczek** z ukrycia [...] (*Pożegnanie wiejskiej parafii*, Zaufałem...)

[...] смешное сердечко с ленточкой голубую/ среди даров в уголочке как **светлячок** оно светит [...] (*Прощание с сельским приходом*, Просьба)

Techniką powodującą rozszerzenie znaczeń w języku przekładu jest **generalizacja**²³. Jej zastosowanie może być spowodowane niemożliwością tłumaczenia dosłownego, które by zmieniło sens desygnatu w języku docelowym w porównaniu z jednostką tekstu wyjściowego. Bardzo często przyczyną zmiany zakresu semantycznego wypowiedzeń jest dążenie do ujednoczenia stylu tekstu, który powinien być zgodny z normami obowiązującymi w języku przekładu. Generalizacja może zostać osiągnięta poprzez zamianę nazwy własnej na nazwę pospolitą lub opuszczenie nazwy własnej. Może także przebiegać w obrębie jednej klasy wyrazów, tzn. przymiotniki, rzeczowniki czy też całe związki wyrazowe o węższym zakresie znaczeniowym są tłumaczone na język rosyjski za pomocą jednostek bardziej uogólnionych znaczeniowo, np.:

[...] chamka czapła bezczelna coraz bliżej wody/ denerwuje bociana bo ma **palce** żółte [...] (*Wiersz z dedykacją*, Zaufałem...)

[...] наглая хамка цапля в воде приближаясь/ аиста раздражает желтыми **ногами** [...] (*Стихотворение с посвящением*, Польские поэты...)

[...] pliszkę, co z rzęsy wodnej **wydziobuje owad** (*O kazaniach*, Zaufałem...)

[...] a trząsoгузка в ряске **насекомых ловит** (*O проповедях*, Польские поэты...)

[...] dziecięciły pstre z czerwoną plamą **pod ogonem** [...] (*Podziękowanie*, Zaufałem...)

[...] дятел тот разноцветный с красным пятнышком **сзади** [...] (*Благодарение*, Просьба)

Kolejna transformacja to tzw. **rozwiniecie logiczne** (смысловое развитие)²⁴. Przyczyny zastosowania tego przekształcenia mogą być różne. W niektórych przypadkach jest to jedyny możliwy sposób dokładnego przekazu oryginalnego tekstu w języku docelowym. Czasami jednak zastosowanie „rozwiniecia logicznego” podyktowane jest wyłącznie normą stylistyczną języka przekładu lub różnicami w stopniu łączliwości wyrazów

²³ Zob. J. Lukszyn, op. cit., s. 100; *Словарь иностранных слов*, s. 118; Я. И. Рецкер, op. cit., s. 43.

²⁴ Zob. Я. И. Рецкер, op. cit., s. 45.

w obu językach, inną rekcją. Technika ta dotyczy jednostek o różnej długości. Najczęściej są to zmiany w obrębie wyrazów, związków wyrazowych, równoważników zdań lub zdań. Jest to tłumaczenie kontekstowe, logicznie powiązane z tekstem wyjściowym. Zastosowanie danej transformacji w większości przypadków nie powoduje zafałszowania oryginalnego obrazu, lecz jego modyfikację. W badanym materiale najczęściej można spotkać zamiany w obrębie jednej części mowy, np. zastąpienie rzeczownika innym rzeczownikiem, przymiotnika – przymiotnikiem, a związku wyrazowego adekwatnym związkiem. Pojawiają się także przykłady tłumaczenia, którym towarzyszy zmiana kategorii, czyli zamiana cechy nazwą przedmiotu, zamiana przedmiotu cechą, cechy procesem, procesu cechą, przedmiotu procesem, procesu przedmiotem bądź procesu procesem, np.:

- [...] **mniej wiemy o zwierzętach niżli o aniołach** (*O aniołach i zwierzętach*, Zaufałem...)
 [...] **больше знаем об ангелах, чем о собратях** (*Над церковным учением об ангелах*, Польская поэзия...)
 [...] **jak zając niechroniony** [...] (*Wieczność*, Zaufałem...)
 [...] **как заяц в сезон охоты** [...] (*Вечность*, Стихи)
 [...] Jeszcze zadrzał w kielichach **cichy tętent koni** [...] (***, Zaufałem...)
 [...] Вдруг – тихий отзвук в потире, точно **бьют копытами кони** [...] (***, Спешите...)

W procesie przekładu tłumacze zastosowali także **przekład antonimiczny**²⁵. Użycie tego przekształcenia jest często podyktowane czynnikami pozajęzykowymi. Technika ta może być czasami jedynym możliwym sposobem prawidłowego przekazu myśli zawartych w oryginale, kiedy tłumaczenie dosłowne prowadziłoby do absurdu. Tłumacze w większości wypadków starali się zastąpić oryginalną konstrukcję twierdzącą lub przeczącą taką samą konstrukcją w języku docelowym. Dlatego też w analizowanym materiale znaleźć można tylko jeden przykład zastosowania danej transformacji, np.:

- Święty Andrzeju rybaków patronie/ **nie myśl** o karpkach płotkach szczupakach [...] (*O świętym Andrzeju*, Zaufałem...)
 Святой Андрей хранитель рыбаков/ **забудь** о карпах щуках и плотвице [...] (*O святом Андрее*, Стихи)

Tzw. **przekształcenie kompleksowe** (целостное преобразование)²⁶ jest typem szeroko pojętego „rozwinęcia logicznego”. Przy takiej transformacji nie dostrzega się widocznego związku między formą wewnętrzną jednostki w języku wyjściowym w porównaniu z paralelną jednostką języka docelowego. Podstawą do tłumaczenia tekstu z zastosowaniem „przekształcenia kompleksowego” jest jednakowa relacja jednostki oryginalnej i przetłumaczonej do tego samego fragmentu rzeczywistości²⁷. W analizowanych tekstach „przekształcenie kompleksowe” jest najczęściej stosowaną techniką. Mimo że języki polski i rosyjski są blisko spokrewnione i zazwyczaj nie ma konieczności zastępowania konstrukcji zupełnie odmienną, to specyfika tekstu poetyckiego niejako wymusza na tłumaczach wprowadzanie pewnych modyfikacji tekstu. Dana technika

²⁵ Zob. J. Lukszyn, op. cit., s. 351; Я. И. Рецкер, op. cit., s. 48.

²⁶ Zob. Я. И. Рецкер, op. cit., s. 53.

²⁷ Zob. ibidem, s. 54.

została zastosowana najczęściej na poziomie wyrazów. Zdarzają się jednak sytuacje, w których kompleksowemu przekształceniu ulegają całe zdania, a nawet poszczególne strofy wierszy lub obrazy, np.:

[...] **skurczyłeś** na krzyżu jak **czapla** szyję [...] (*Dlatego, Zaufałem...*)

[...] на кресте Ты шею согнул как **журавль** [...] (*Потому, Стихи*)

Czemu papuga nimfa kolysze się jak pelikan?/ Czemu złota rybka ma wypukłe oczy?/ Czemu bocian dwóch nóg razem nie zamoczy?/ Czemu kura chodząc rysuje krzyżyki na ziemi? [...] (*O aniołach i zwierzakach, Zaufałem...*)

Кто животных поймет, их обиды и беды,/ укоризненный взгляд шимпанзе – непоседы,/ обезьянью косматость, китовью усатость/ и непарных непуганых, ловчим на радость?/ Кто постигнет слоновьи предсмертные плачи,/ смех ягнят, одинокость извозчицкней клячи? [...] (*Над церковным учением об ангелах, Польская поэзия...*)

Ostatnią transformacją jest **kompensacja** (strat)²⁸, której istnienie można stwierdzić, analizując stosunkowo duże partie tekstu. Oryginalna jednostka leksykalna utracona w jakimś fragmencie tekstu w procesie przekładu może być zrekompensowana inną – w nieparalelnym odcinku tekstu docelowego. Technika ta jest trudna do stwierdzenia w tekście poetyckim. Bardziej praktyczną metodą analizy będzie opis transformacji czysto strukturalnych, wprowadzonych w klasyfikacji L. Barchudarowa, tj. opuszczenia (redukcji) i dodania (amplifikacji)²⁹. W przekładach można znaleźć przykłady obu wymienionych przekształceń. Liczba jednostek opuszczonych jest zbliżona do liczby uzupełnień. Świadczy to o dbałości tłumaczy o styl i zachowanie właściwych proporcji w tekście przekładu w stosunku do tekstu wyjściowego. Największą grupę **opuszczeń** stanowią jednostki, w których podczas przekładu na język rosyjski tłumacz pominął przydawki, najczęściej przymiotnikowe, rzeczowniki dające dodatkową charakterystykę, przydawki rzeczownikowe, dopełnienia. Przyczyną tych opuszczeń może być ekonomia języka, uniknięcie powtórzeń bądź użycie zredukowanego określenia w innym fragmencie tekstu, czyli zastosowanie techniki kompensacji. Pominięcie danych jednostek nie powoduje zakłóceń w prawidłowym odbiorze tekstu. Jest on w pełni zrozumiały dla czytelnika. Jest to często tylko zabieg stylistyczny, np.:

[...] jeszcze szukasz serca żeby je doić **jak kozę** [...] (*Jeszcze nie, Zaufałem...*)

[...] еще подыскиваешь себе сердце для доеня [...] (*Еще не, Стихи*)

[...] teologów łaskoczesz **chrabąszcza** wąsami [...] (*Suplikacje, Zaufałem...*)

[...] Ты богословов любишь пощекотать усами [...] (*Мольба, Польская поэзия...*)

[...] list szedł jak żaba **z żabą** powoli ze smutkiem [...] (*Długo, Zaufałem...*)

[...] шло письмо как жаба медленно и грустно [...] (*Долго, Просьба*)

Techniką przeciwstawną jest **uzupełnienie** (amplifikacja) polegające na wzbogaceniu jednostki przekładu o nowy element, nieistniejący w porównywanej jednostce języka wyjściowego. Elementy tekstu, które zostały pominięte w przekładzie, bardzo często pojawiają się w innym miejscu tekstu jako elementy dodane. Są więc wśród nich przydawki przymiotnikowe, przysłówkowe, rzeczowniki, czasowniki, np.:

²⁸ Zob. J. Lukszyn, op. cit., s. 153; A. B. Фёдоров, *Основы общей теории перевода*, Москва 1993, s. 146.

²⁹ Zob. Л. С. Бархударов, op. cit.

- [...] a sad sobie zostanie z gęsiami i płotem [...] (*Pożegnanie wiejskiej parafii, Zaufałem...*)
 [...] сад же пусть остается – там плетень и гуси гуляют [...] (*Прощание с сельским приходом, Просьба*)
 [...] dzioby nie tylko krótkie albo długie [...] (*Podziękowanie, Zaufałem...*)
 [...] клюв у птиц не только короткий или длинный [...] (*Благодарение, Просьба*)
 [...] postkomunistka wrona [...] (*W marcu, Zaufałem...*)
 [...] посткоммунистка **товарищ** ворона [...] (*В марте, Стихи*)

Zaprezentowana analiza wierszy księdza Jana Twardowskiego w porównaniu z ich rosyjskim przekładem potwierdziła, że obrazowanie jest podstawową cechą języka poetyckiego. Restytucja językowego obrazu świata dokonuje się na drodze wierności wobec rozstrzygnięć języka wyjściowego. Zarówno zastosowanie przekładu dosłownego, jak też tłumaczenia adaptacyjnego niesie ze sobą perspektywę strat i zysków w przekładzie. Biorąc pod uwagę aspekt językowy, teksty docelowe w znacznej większości są dosłownym odwzorowaniem tekstów wyjściowych w sensie leksykalnym, z zastosowaniem szeregu przekształceń gramatycznych. Jednocześnie zdarza się, że parametry oryginału zostają przekazane w przekładzie za pośrednictwem różnych modyfikacji, które rekompensują ewentualne straty spowodowane różnicami językowymi i kulturowymi między tekstem wyjściowym i docelowym. Tłumacze zastosowali różnego typu transformacje leksykalne, wymuszone normą bądź uzusem lub będące jedynie strategią translatorską. Badane teksty przekładu nie przesłaniają oryginału. Tłumacze dążą do „udomowienia” języka i świata wyjściowego, ale z jednoczesnym zachowaniem cech swoistych dla poezji księdza Twardowskiego. W rezultacie osiągają zamierzony efekt. Tekst przekładu jest ekwiwalentny tekstowi oryginału. Obrazy zostały przekazane z języka polskiego do rosyjskiego bez znacznych strat treściowych, co świadczy o wymienialności światów. Można powiedzieć, że mamy do czynienia z jednym obrazem świata zwierząt możliwym do opisania w języku docelowym. Jak każdy przekład analizowane teksty wierszy księdza Twardowskiego włączają się w kontekst twórczości oryginalnej, wzbogacając rosyjską poezję religijną.

Резюме

Мир животных в стихотворениях Яна Твардовского и их переводах на русский язык

Предметом исследования в этой статье является языковая картина животных, избранная из стихотворений Твардовского, по сравнению с ее переводом на русский язык. Одним из главных качеств поэзии отца Яна, независимо от темы произведений, является сосредоточение на *sacrum*. Предложенный анализ помещается в модели культурной лингвистики, которая ссылается на когнитивную парадигму. Анализ учитывает одновременно стратегии и методы, использованные в процессе перевода. Языковая картина животных рассмотрена двояко. В рамках внутриязыкового исследования были указаны отдельные животные, выступающие в исследуемых текстах, их символика и роль в жизни человека. Следовательно, межязыковой анализ показал, что происходит с языковой картиной мира, когда ее перенесем на другой, в данном случае, русский язык.

Summary

The animal world in the poems of Jan Twardowski and Russian translations

In the present article a linguistic image of animals, excerpted from poems of Twardowski, compared with his translation to Russian are the object of analysis. The subject matter of the works concentrates on the most important existential problems and *sacrum*. Proposed analysis is located in investigative model of cultural linguistics which links to cognitive paradigm, while taking into account the strategies and techniques used translation. The monolingual analysis specified types and characteristics of animals, whereas bilingual analysis showed what happens with the linguistic image of love when it is transferred to other language, in this case to Russian language.

Key words: poems of Father Jan Twardowski, the linguistic image of animals, translation.